

Een sociologie die ertoe doet: wetenschappelijk en maatschappelijk

Jan Willem Duyvendak, Arie Glebbeek & Jeroen Winkels

De NSV mag tevreden zijn met de discussie over haar advies. We hoopten op aandacht; die hebben we volop gekregen. Dat geldt natuurlijk in het bijzonder voor het feit dat *Sociologie* haar kolommen nu openstelt om het advies integraal af te drukken. Maar het geldt zeker ook voor de moeite die drukbezette vakgenoten zich hebben getroost voor het leveren van commentaren. De drie commentaren op de voorgaande bladzijden bieden namelijk waardevolle aanvullingen en uitwerkingen. Ze bekrachtigen de geest van het advies.

Ja, dat geldt ook voor het commentaar van Wittek. Zijn eerste kritiekpunt is dat het wel meevalt met de (publieke) staat van de sociologie en dat de NSV een veel te somber beeld schetst. In zijn loftuiting van de sociologie onderstreept hij echter – en dat is belangrijk om te constateren – precies de criteria waar het ook ons om te doen is. De betreffende passage uit zijn commentaar is een welsprekende omschrijving van een stand van zaken zoals de NSV die graag zou zien:

‘Onze opleidingen zijn beter geworden, meer dan vroeger wordt ook door Nederlandse sociologen actief deelgenomen aan het internationale wetenschappelijke circuit, sociologen zijn niet weg te slaan uit Nederlandse kranten, glossy’s, televisieprogramma’s en invloedrijke internetfora, sociologen zijn sterk vertegenwoordigd in adviesraden voor lokaal, regionaal en nationaal beleid, zij spelen een sleutelrol bij niet-universitaire onderzoeksinstituten, en zij hebben de handen vol aan het grote aantal verzoeken voor opdrachtonderzoek vanuit de praktijk en externe doelgroepen.’

Wittek schrijft deze passage echter niet als een streefbeeld voor de Nederlandse sociologie, maar claimt dat dit de bestaande praktijk is. Wij zijn aanzienlijk sceptischer: er heeft zich de afgelopen jaren een trend voorgedaan waarbij publiceren in ISI-tijdschriften een onevenredig belangrijke positie is gaan innemen. Met name bij de jonge generatie bestaat er een enorme druk om uitsluitend in Engelstalige *peer-reviewed* tijdschriften te publiceren, omdat dat beslissend is voor hun academische carrière. Maar wellicht is het NSV-bestuur te pessimistisch, uiteindelijk is het een empirische vraag hoe wij er gezamenlijk voor staan. Mocht uit de aanstaande onderzoeksvisiteatie blijken dat alle afdelingen ook goed scoren op maatschappelijke relevantie – en gelukkig heeft dat criterium dit keer een groot gewicht – dan is de situatie minder penibel dan het bestuur vooralsnog meent.

Ook uit Witteks tweede en derde kritiekpunt spreekt eigenlijk veel instemming met onze ‘gebalanceerde’ criteria. Het tweede zet zwaar in op het feit dat de KNAW schrijft dat wetenschappelijke kwaliteit voorwaarde is voor maatschappelijke relevantie. Inderdaad, de KNAW doet dat (en de NSV onderschrijft dat).

Tegelijkertijd laat het KNAW-rapport er geen misverstand over bestaan dat een universitaire afdeling die zwaar wetenschappelijk bezig is, maar waar de samenleving weinig van merkt, niet voldoet aan wat de KNAW wenselijk acht. 'Het is bij de evaluatie van het wetenschappelijke werk van onderzoeksgroepen tevens van belang aandacht te besteden aan de balans binnen het beoordelingsschema: *exclusieve aandacht voor de wetenschappelijke kwaliteit is evenmin wenselijk als eenzijdige aandacht voor de maatschappelijke relevantie*' (KNAW 2013: 24, onze cursivering). En enkele regels verderop wordt gesproken van de ideale ontwikkeling tot een succesvolle onderzoeksgroep 'naarmate er meer cellen in het beoordelingsschema op een transparante, traceerbare en toetsbare wijze zijn gevuld' (ibid.). Passages die wij hartgrondig onderschrijven.

Het gaat dus niet zonder wetenschappelijke kwaliteit, maar het gaat ook niet zonder maatschappelijke relevantie. Het vinden van de juiste balans, daar gaat het om. En niemand zegt dat dit gemakkelijk is. Witteks karikaturen onder zijn derde punt illustreren dat de balans inderdaad ook naar de andere kant kan doorslaan (en in het verleden doorgeslagen is geweest). Daarom is het uitgebalanceerde schema van de KNAW ook zo waardevol en daarom roept het NSV-advies op tot dezelfde evenwichtigheid. Het staat zelfs in de titel van onze brochure.

Het onbehagen van Wittek lijkt vooral ingegeven door frustratie over het Topsectorenbeleid als vertaling in NWO-kringen voor 'societal relevance'. Is dat dan wat de NSV graag wil? zo vraagt Wittek zich enigszins retorisches af. Nee, natuurlijk is de NSV niet gelukkig met het Topsectorenbeleid. Sterker nog, onze ongerustheid daarover was juist één van de aanleidingen om dit advies te schrijven. De recente interpretatie van 'maatschappelijke relevantie' in Den Haag als bijdrage van de wetenschap aan economische innovatie getuigt van een betreurenswaardige tunnelvisie met serieuze en pijnlijke consequenties: zie hoe met name de geesteswetenschappen zich in de raarste bochten moeten wringen om te claimen dat zij ook heus wel relevant zijn in deze primair economisch gedefinieerde onderzoeksagenda. Voor het NSV-bestuur is deze te beperkte interpretatie van 'societal relevance' echter geen reden om ons uitsluitend op academische output te richten. Het onderstreept vooral dat wijzelf een goede invulling moeten geven aan wat wij onder maatschappelijk relevant verstaan.

In dat verband nog één opmerking over een term in ons rapport die blijkbaar verkeerd kan worden gelezen. Wittek maakt zich boos over de NSV-ambitie om 'verlichtende' kennis te waarderen naast meer 'instrumentele'. Wij hebben met verlichtende kennis echter geenszins 'voorhoede'-achtige, betweterige pretenties. Het gaat ons om een type kennis zoals die ook aan de orde wordt gesteld in de reactie van collega Engbersen, met name waar hij het belang van 'humanistische' en 'artistieke' oriëntaties bespreekt.

De reactie van Engbersen haakt aan bij het pleidooi van de NSV voor een grotere diversiteit in publicatievormen. Hij benadrukt dat een meervoudige en meertalige publicatiecultuur meer recht doet aan de rijkheid van het vakgebied van de sociologie. Engbersen stelt terecht dat de analyse hiervan ontbreekt in het NSV-advies en presenteert deze vervolgens zelf in een boeiende tekst over de veelzijdige en kleurrijke sociologische traditie. Deze onderstreept de stellingname van de NSV en zou zonder meer als een *addendum* aan het advies kunnen worden toegevoegd.

De belangrijke vraag is natuurlijk wat we moeten doen om de situatie te veranderen. Engbersen stelt dat de NSV naïef is in de veranderingsstrategie. Wij vragen gehoor voor onze argumenten, maar zijn stil over de machtsvraag en veronderstellen wellicht al te veel consensus in de sociologengemeenschap. Eén van de redenen daarvoor is dat wij terdege beseffen dat de sociologische beroepsvereniging binnen het universitaire bestel geen grote speler is (in die zin zijn we niet naïef maar realistisch). Alleen als de zittende hoogleraren één lijn trekken, kan de NSV dit geluid versterken. Engbersen vreest dat die overeenstemming binnen het vakgebied niet kan worden gevonden. Dat valt echter nog te bezien; het NSV-bestuur signaleert momenteel meer eenheid dan lange tijd het geval is geweest.¹ Het kernprobleem is natuurlijk dat onderzoeksleiders en universiteitsbestuurders op verschillende niveaus een groot belang hebben bij de status quo. Zolang de *international rankings* aanzien genieten en de onderzoekssubsidies mede op basis daarvan verdeeld worden, wil niemand als eerste bewegen. Engbersen heeft gelijk (en geeft ook een voorbeeld vanuit de EUR) dat invloed van externe partijen nodig is om hierin verandering te brengen. Het lijkt inderdaad een verstandige strategie om als sociologen aan te haken bij wetenschapsgebieden waarin de maatschappelijke toepassing onomstreden is (ook Wittek geeft daar in zijn commentaar enkele voorbeelden van) en die zich beter schrap kunnen zetten tegen bestuurlijke druk (en bepaalde, nauwe invullingen van ‘societal relevance’). We bevelen Engbersens opmerkingen hierover dan ook graag ter overweging aan de sociologieafdelingen aan.

Dat maatschappelijke relevantie geen automatisch bijproduct is van sociale wetenschapsbeoefening, komt in de reactie van Van Drooge het duidelijkst tot uitdrukking. Zij vraagt zich af voor welke praktijken de sociologie relevant wil zijn. Haar kritiek is dat het pleidooi van de NSV voor maatschappelijke relevantie focus mist en daardoor in de praktijk gemakkelijk kan verzanden in een vage publieksstrategie. Maatschappelijke relevantie is in de opvatting van Van Drooge ingebed en specifiek. Het krijgt pas in concrete praktijken gestalte. Daar zijn we het mee eens en precies daarom wordt in het advies een lans gebroken voor het aangaan van samenwerking met maatschappelijke partijen en een oriëntatie op praktische kennis. Maar waar die maatschappelijke bijdrage specifiek over gaat, kan de NSV niet bepalen. Niemand kan dat voor het gehele vakgebied, dat moeten de afdelingen sociologie voor hun eigen bijdragen zelf doen. In tegenstelling tot wat Wittek meent, werpt de NSV zich wat dat betreft ook niet op als een certificerende instantie. Daarvan zijn er al genoeg.

Van Drooge is ervan overtuigd dat de sociologieafdelingen zelf veel kunnen (en moeten) doen om de gewenste verandering tot stand te brengen. Haar schets van hoe dat in de praktijk zou kunnen gaan, leest als een agenda voor onderzoeksdirecteuren en hoogleraren, die wij hun van harte aanbevelen. Uit het NSV-advies wordt duidelijk, schrijft Van Drooge, ‘dat de sociologen stevige gesprekken moeten voeren’. Beter kunnen wij de door de NSV gewenste vervolgstap op ons advies niet samenvatten.

1 Vgl. Jaarverslag 2012 van de Nederlandse Sociologische Vereniging.

De eerste reacties op het NSV-advies zijn bemoedigend. In de commentaren wordt meegedacht en de commentatoren zorgen voor waardevolle aanvullingen. Van alle kanten zijn nu argumenten en suggesties aangedragen waar de sociologieafdelingen mee aan de slag kunnen. Want zoveel moet duidelijk zijn: het is niet de NSV die hierin een leidende rol kan spelen. Dat is de taak van de afzonderlijke afdelingen. We hebben er daarom bewust voor gekozen niet verder te gaan dan het formuleren van uitgangspunten. Het advies behelst een krachtig pleidooi voor een grotere diversiteit in typen kennis en publicatievormen, maar het hoe en wat van die diversiteit is aan de degenen die er gestalte aan moeten geven.

Uiteraard is de NSV beschikbaar om te helpen de krachten te bundelen wanneer daarop vanuit de gelederen een beroep wordt gedaan. Wellicht gebeurt dat eerder dan we tot voor kort verwachtten, want als de reacties op ons advies niet bedriegen, zijn er veranderingen op til. Ook Engbersen, Van Drooge en Wittek signaleren dat er een andere wind begint te waaien: de eenzijdige passaatwind van voorheen maakt plaats voor een gevarieerder weertype. Veel vakgenoten zullen het inspelen op deze variatie verwelkomen als een natuurlijke uitdaging en een herstel van hun beroepsidentiteit. Hier was het in het vak toch allemaal om begonnen? Laten zien dat je wetenschappelijk aan de maat bent en dat je er maatschappelijk toe doet.

Geraadpleegde literatuur

KNAW (2013) *Naar een raamwerk voor de kwaliteitsbeoordeling van sociaalwetenschappelijk onderzoek*. Adviesrapport voorbereid door de Commissie Kwaliteitsindicatoren sociale wetenschappen. Amsterdam: KNAW.